

PRILOG PLOVIDBI ISTOČNOJADRANSKOM OBALOM

<https://www.doi.org/10.17234/9789533790367.11>

Domagoj Perkić
Dubrovački muzeji
Arheološki muzej
Pred dvorom 3
HR – 20000 Dubrovnik
domagoj.perkic@dumus.hr

Rad obuhvaća dva podvodna arheološka lokaliteta na dubrovačkom području: Slano, Gornji rt i Šipan, rt Tiha te pojedinačni nalaz luterija (louterion) i jedne grčko-italske amfore iz privatne zbirke u Slanom. Tipološko-kronološke karakteristike luterija i okolni arheološki kontekst s Korint B, grčko-italskim i Lamboglia 2 amforama dovode ga u moguću vezu s navedenim lokalitetima. Riječ je o novim podacima i spoznajama, koje upotpunjuju poznavanje rane plovidbe ovim dijelom istočno jadranske obale.

Ključne riječi: louterion, brodski žrtvenik, grčko-italska amfora, podvodna kulturna baština, akvatorij Dubrovnika, Slano

UVOD

Na području hrvatskog dijela istočno jadranske obale, za sada je poznato oko 450 podvodnih arheoloških lokaliteta. Od toga je 141 pojedinačno registrirano podvodno kulturno dobro, 5 registriranih podvodnih arheoloških zona, 23 pojedinačna preventivno zaštićena podvodna kulturna dobra, a sve ostalo su evidentirani podvodni lokaliteti¹.

Oko jedne četvrtine svih lokaliteta nalazi se u dubrovačkom akvatoriju koji obuhvaća područje od

otoka Sušca u lastovskom arhipelagu do Prevlake, odnosno hrvatskog dijela Bokotorskog zaljeva. Tako se na dubrovačkom području nalazi nešto više od 100 podvodnih arheoloških lokaliteta, od čega su 44 pojedinačno registrirana, 10 ih je pojedinačno preventivno zaštićeno i 3 su registrirane arheološke zone.

Glavni uzroci bogatstva podvodne kulturne baštine na istočno jadranskoj obali, pa tako i dubrovačkom području, sasvim su razumljivi i odavno poznati. Možemo ih sagledati u kontekstu povoljnih prirod-

---

¹ Prema Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("NN" br. 69/99, 151/01, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14 i 44/17) te odgovarajućem Pravilniku o obliku, sadržaju i načinu vođenja Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske (NN 89/11 i 130/13), razlikujemo registrirana i preventivno zaštićena kulturna dobra. Registracija kulturnog dobra predstavlja trajnu, a Preventivna zaštita samo privremenu (pravnu) zaštitu lokaliteta (6 godina od dana donošenja Rješenja o preventivnoj zaštiti). Za razliku registriranih i preventivno zaštićenih kulturnih dobara, te statističke podatke vidi u Perkić 2006: 158–159; 2009: 335–336.

nih karakteristika, ali indirektno i kroz povoljan položaj u trgovačko – kulturnom kontekstu. Prirodni čimbenici se odnose na smjer morskih struja koje iz Sredozemlja ulaze u Jadransko more uz albansku, crnogorsku, hrvatsku i slovensku obalu, a vraćaju se talijanskom stranom (Peljar I 1999: B–I, 11; Kozličić 2012: 12–20; Pryor 1988: 14, sl. 2). Također, za plovidbu uz našu obalu vrlo su važni i vjetrovi, koji su vrlo povoljni u pojedinim godišnjim dobima (Bilić 2012: 81–93; Marelić 2016: 211–236). Pri tome je izuzetno važna, ako ne i presudna, razvedenost naše obale s brojnim otocima i uvalama, s više od tisuću otoka, po čemu smo druga najrazvedenija obala u Europi (Radić Rossi 2003: 55), kao povoljnim sidrištima i zakloništima uslijed nevremena. Nadalje, tu su brojni i relativno pravilno raspoređeni izvori pitke vode uzduž obale, jer brodovi se za duža putovanja lakše mogu opskrbiti hranom, dok je za pitku vodu potrebno češće zaustavljanje i pomno planiranje plovidbe.

Povoljan trgovačko kulturni kontekst odnosi se na razne oblike brojnih priobalnih naselja, kako autohtonih ilirskih, tako i grčkih kolonijalnih, odnosno kasnije rimskodobnih kolonija, municipija te ostalih nižih rangova naselja kao i rustičnih i maritimnih vila (općenito o plovnim putevima vidi u: Vrsalović 1979: 474–475; za maritimne vile u kontekstu plovnih puteva vidi u: Begović & Schrunk 2012: 327–344). Većinu njih potrebno je sagledati kao sastavni dio pomorskih trgovačkih puteva, no u pojedinim slučajevima i kao dio komunikacijskih pravaca prema unutrašnjosti. Upravo u takvom kontekstu, na dubrovačkom po-

dručju, u prapovijesnim i ranijim antičkim razdobljima ističe se *Epidaurum* (Cavtat), odnosno kasnije *Ragusa* (Dubrovnik) (Perkić 2010: 35–36).

Na području zapadno od Dubrovnika, centralnu ulogu u razdoblju antike ima uvala i naselje Slano. S jedne strane riječ je o izuzetno zaštićenom prostoru od gotovo svih vjetrova i valova, dok je s druge strane Slano ishodište za dvije najvažnije (prapovijesne, antičke i srednjovjekovne) komunikacije od priobalja prema unutrašnjosti. Stoga ne iznenađuju brojni arheološki lokaliteti na širem području Slanog, kako gradinski s kontinuitetom od brončanog i željeznog do antičkog razdoblja (za gradinske lokalitete na području Slanog vidi u: Perkić 2018: 69–75), tako i oni uz more, isključivo antičke provenijencije (o antičkim nalazima na području Slanog vidi u: Bulić 1901: 85–99; Fortunić-Milas 1935; Beritić 1986: 430–432; Kovačević Bokarica, Kristović & Mucić 2009: 720–721; Peković & Babić 2016: 167–168).

Upravo u takvom arheološkom kontekstu naselja Slano, otkriven je nalaz luterija (brodskog žrtvenika, grč. *louterion*, lat. *labrum*) i jedne grčko-italske amfore koji su i glavna tema ovog rada.

NALAZ LUTERIJA I GRČKO-ITALSKE AMFORE U GRGURIĆIMA KOD SLANOG

U prosincu 2013. godine, u Konzervatorskom odjelu u Dubrovniku, zaprimljena je prijava o izvjesnim arheološkim nalazima, koji su davno prije pronađeni u moru, a danas se nalaze kod gosp. Miljenka

Slika 1. Grčko-italska amfora iz privatne zbirke, Grgurići, Slano (snimio: D. Perkić, 2013).

² U razdoblju 2001. – 2014. radio sam kao inspektor u Ministarstvu kulture, nadležan za podvodnu kulturnu baštinu. Zbog toga mi je navedena prijava prosljeđena te je napravljen stručni uvidaj i osnovna dokumentacija.

Vladimira u Grgurićima, Slano, oko 35 km zapadno od Dubrovnika². Prema postojećim zakonskim propisima, u ovom slučaju članku 4. stavak 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, svi građani su dužni prijaviti nadležnom Konzervatorskom odjelu dobro za koje se predmnijeva da ima svojstvo kulturnog dobra. U tom smislu, Miljenko Vladimir je prijavio nalaze i obavio svoju zakonsku obavezu, na temelju čega je onda i napravljen uviđaj te sačinjena osnovna dokumentacija nalaza.

Utvrđeno je postojanje jedne grčko-italske amfore (sl. 1) i keramičkog luterija (sl. 2). Oba nalaza su cjelovita, neoštećena, bez sumnje su originalna i izvađena iz mora (vidljivi su kalcificirani tragovi morskog obraštaja, kao i površine koje su bile pod pijeskom morskog dna). S obzirom na njihovo dobro stanje, može se pretpostaviti da je odmah po njihovu vađenju napravljena desalinizacija te nisu u opasnosti od daljnjeg propadanja.

Luterij je u obliku okruglog pladnja s visokom cilindričnom (šupljom) nogom i proširenim profiliranim postoljem. Visina mu iznosi 59 cm, promjer pladnja 70 cm, unutrašnji promjer pladnja 63 cm, promjer postolja 37 cm. Na gornjoj površini pladnja, uz njegov rub, nalazi se ukras u vidu sedam urezanih paralelnih linija, odnosno koncentričnih kružnica. Odmah ispod kružnica, prema središtu pladnja, površina luterija ukrašena je nizovima manjih rupica koji su ukošeni tako da zajedno tvore cik-cak ukras, što pokriva cijelu površinu pladnja. Izgleda da je cik-cak ukras s nizovima rupica dobiven pomoću zupčanika utiskivanim u svježu glinu.

NALAZI LUTERIJA U PODMORJU ISTOČNOG JADRANA

Najiscrpniji prikaz i pregled luterija, kao podvodnih arheoloških nalaza, na hrvatskom dijelu istočne ja-

Slika 2. Luterij (louterion) iz privatne zbirke, Grgurići, Slano (snimio: D. Perkić, 2013; crtež: M. Perkić, 2017).

Prema izjavi M. Vladimira, njemu nisu poznate okolnosti nalaza, odnosno tko je i kada izvadio, te što je najvažnije s kojeg lokaliteta potječu.

Grčko-italska amfora visoka je 78 cm, širine trbuha 33 cm, širine vrata 10 cm, vanjskog promjera otvora 17 cm, a unutrašnjeg 12,5 cm. Dvije trakaste ručke nalaze se na vratu posude, širina ručki je 3,5 cm, visina 18 cm. Prema svojim tipološkim karakteristikama datira se u 3. – 2. st. pr. Krista (za općenito o grčko-italskim amforama vidi u: Peacock & Williams 1986: 84–85; Caravale & Toffoletti 1997: 86–89; za grčko-italske amfore na Jadranu vidi u: Kirigin 1994: 15–24).

dranske obale donosi Irena Radić Rossi (Radić 1988: 35–56; Radić Rossi 1991: 155–160). Dok je za iste nalaze s cijelog prostora Mediterana, još uvijek, kapitalan rad što ga donosi Gerhard Kapitän (Kapitän 1979: 97–120).

Promišljanje i određivanje funkcija luterija kao oblika posude ovisi prije svega o kontekstu nalaza. Na kopnenim arheološkim lokalitetima imaju dvojaku funkciju:

profana – za kupanje i pranje, ili kao element fontana

sakralna – kao škropionica na ulazu u hramove (Radić 1988: 37).

U slučaju sakralne funkcije, u Grčkoj se te iste posude nazivaju *perirrhaterion*, mada što se tiče oblika i samog izgleda, uvijek je riječ o istoj ili sličnoj vrsti posude, bez obzira na njenu upotrebu (Amyx 1958: 224–226).

U kontekstu podmorskih arheoloških lokaliteta, pretpostavlja se njihova upotreba u funkciji brodskih žrtvenika (Kapitän 1979; Radić 1988: 36). Prema povijesnim izvorima nijedan brod nije napuštao luku, a da prethodno nisu obavljani religiozni obredi, često su se obavljala ritualna pranja i prinosile žrtve ljevanice. Pored toga, na svim brodolomima pronađen je tek po jedan ili eventualno

dva luterija, tako da ne može biti govora o teretu broda, a opet s druge strane riječ je o preluksuznim predmetima da bi bili u svakodnevnoj upotrebi na brodu (Kapitän 1979: 114).

Prvi poznati luteriji se javljaju na području Grčke i Bliskog istoka, gdje su u upotrebi od 7. do 2. st. pr. Krista. Najšira upotreba im je u klasično grčko i helenističko razdoblje. Preko južne Italije se šire i na jadranski prostor, gdje su datirani uglavnom u razdoblje 4. – 2. st. pr. Krista (Radić 1988: 38).

U podmorju hrvatskog dijela Jadrana, za sada je, zajedno s predmetnim luterijem, poznato 7 nalaza

Karta 1. Luteriji na istočno jadranskoj obali (autor: D. Perkić, 2018).

³ Fotografija kao i usmeni podatci o lokalitetu s kojeg potječe mljetski luterij dobiveni su posredno, preko poznavatelja osoba koje su ga početkom 1970-ih izvadili kod Velog škoja.

(karta 1). O pet njih doznajemo iz spomenutih radova Irene Radić Rossi (Radić 1988: 35–56; Radić Rossi 1991: 155–160):

UNIJE – vjerojatno pojedinačni nalaz, danas u Arheološkom muzeju u Splitu, moguće 3. – 2. st. pr. Krista.

MALI LOŠINJ – moguće zajedno s grčko-italskom amforom, 3. st. pr. Krista, no neke paralele su i s luterijima iz 4. st. pr. Krista.

HVAR – pojedinačni nalaz između Hvara i Paklenjaka, Korintski tip, 4. st. pr. Krista

PUPAK KOD PALAGRUŽE – zajedno s amforama Dressel 1 i Lamboglia 2, 2. – 1. st. pr. Krista.

LASTOVO – Saplun, zajedno s Lamboglia 2 amforama, danas je na Lastovu, kraj 2. st. pr. Krista.

Pored navedenih, poznat nam je i jedan primjerak luterija pronađenog na lokalitetu Veli škoj kod Mljeta (sl. 3). Nažalost, podatci o njemu se temelje tek na jednoj fotografiji nakon ilegalnog vađenja i navodnog nestanka na crnom tržištu na području Njemačke³. Mljetski luterij nije u potpunosti sačuvan, ali oblikom u mnogočemu sliči primjerima s Lastova i našeg iz Slanog. U podmorju Velog škoja nalazi se više arheoloških lokaliteta, odnosno ostataka brodoloma. Najpoznatiji je brodolom s teretom mramornih sarkofaga i mramornih ploča različitih dimenzija iz 3. st. po. Krista (Miholjek & Mihajlović 2011: 216–218; Zmaić 2011: 727–729; 2012: 854–855). No, u njihovoj blizini su i ostatci brodoloma s teretom amfora Lamboglia 2 i Dressel 6A (1. st. pr. Krista) (Zmaić 2010: 763), što bi ujedno bio i najstariji lokalitet. Prema usmenim informacijama, koje imamo vezano uz mljetski luterij, nije moguća uža

Slika 3. Luterij (louterion), Veli škoj, Mljet (snimio: nepoznat autor)

ubikacija lokaliteta, ali sudeći prema kronološkom kontekstu, možemo pretpostaviti eventualnu povezanost s najstarijim brodolomom iz 1. st. pr. Krista.

No, vratimo se predmetnom luteriju iz Grgurića kod Slanog. Usporedimo li ga s ostalim istočnojadranskim luterijima, vidimo sličnost s primjercima s Lastova, Mljeta i Unija. Za mljetski luterij nisu nam poznate dimenzije, ali je vizualna sličnost oblika i profila neupitna. Kod lastovskog luterija, pored oblikovne sličnosti, vidimo da su i dimenzije svih elemenata gotovo identične. Razlika je jedino u ukrasu na pladnju luterija, jer je na lastovskom primjerku urezan motiv od tri paralelne valovnice na vanjskoj površini oboda, dok je uz unutrašnji rub urezan spiralni ukras (Radić 1988: T 5:1, 2; Radić Rossi 1991: 158, sl. 6).

Najizraženija sličnost je s luterijem iz podmorja Unija (Radić 1988: T. 4:1, 2; Radić Rossi 1991: 155–156, sl. 2) kako u oblikovnim elementima, tako i ukrasom s unutrašnje strane pladnja u vidu sedam urezanih koncentričnih kružnica, ispod kojih su nizovi cik-cak rupica preko cijele preostale površine. U pogledu dimenzija, luterij s Unija je za nijansu veći, proporcionalno u svim elementima.

Prema pretpostavljenim datiranjem lastovskog luterija u prvu polovicu 2. st. pr. Krista i onog s Unija u 3. – 2. st. pr. Krista, možemo u to vrijeme okvirno smjestiti i luterije s Mljeta i Grgurića kod Slanog. Tim više, što iako ne možemo biti sigurni, postoji mogućnost da je zajedno s luterijem iz Grgurića izvađena grčko-italaska amfora.

U potrazi za paralelama s izvanjadranskim luterijima, jedinu sličnost pronašli smo na ulomku luterija iz južne Italije, koji se danas nalazi u *Museo Archeologico Nazionale di Reggio Calabria* (n. inv. 1316), datiranim u 4. st. pr. Krista (Jozzo 1981: 168–169, Tav. XLI:3). Unutrašnja strana pladnja obrubljena motivom maslinove grančice ispunjena je gustim nizovima rupica, vjerojatno izrađenih pomoću zupčanika kao i na našem primjeru.

POKUŠAJ UBIKACIJE IZVORNOG PODMORSKOG LOKALITETA S KOJEGA POTJEČE LUTERIJ IZ GRGURIĆA KOD SLANOG

Nakon što smo luterij iz Grgurića okvirno smjestili u određeni kronološki kontekst, pokušat ćemo ga i prostorno smjestiti, odnosno povezati s pojedinim podvodnim ar-

heološkim lokalitetima. Pri tome smo se vodili s tri polazna čimbenika:

Okvirno datiranje u 3. – 2. st. pr. Krista., što bi značilo da tražimo podmorski lokalitet s Korint B, grčko-italskim ili Lamboglia 2 amforama.

Pretpostavka da se izvorni lokalitet nalazi negdje u relativnoj blizini Grgurića.

Osobne karakteristike osobe kod koje se nalazi luterij i grčko-italska amfora. Naime, u razgovoru s drugim roniocima smo doznali da je riječ o vrlo iskusnom rioniocu na dah, dakle bez dodatne ronilačke opreme (boce, regulatori i sl.), koji obično rone u smislu ribolova na za to atraktivnim položajima (rubovi kamenitog dna, seke, manje hridi). Kod iskusnih ronioca na dah, radna ribolovna dubina je u prosjeku 15 – 25 m. Stoga je osnovna premisa da treba tražiti neki od lokaliteta ne dublji od 25 m.

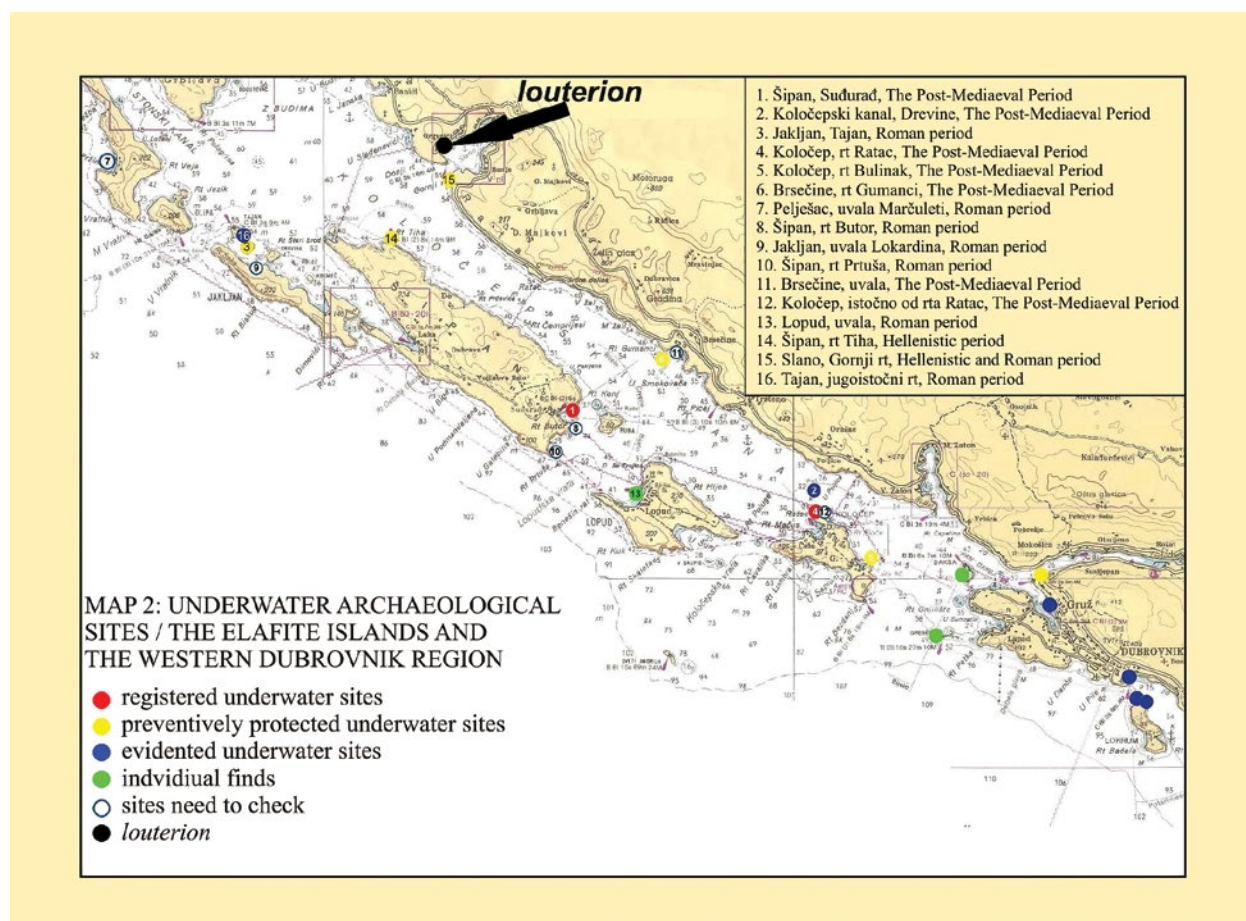
Ako pogledamo kartu s podvodnim arheološkim lokalitetima na širem području naselja Slanog i općenito zapadnom dubrovačkom području (karta 2), samo dva lokaliteta udovoljavaju svim trima opisanim čimbenicima. Riječ je o lokalitetima označenim pod brojevima 14 i 15: otok Šipan, rt Tiha i uvala Slano, gornji rt. Oba su neistražena, ali smo u više navrata

ronili na tim pozicijama, napravljena je fotodokumentacija i prikupljeni su osnovni podatci o njima.

SLANO, GORNJI RT (POZICIJA 15, KARTA 2)

Nalazi se oko 1500 m od Grgurića, na istočnom rubu ulaza u uvalu Slano, oko pedeset metara od obale, na dubini 18 – 23 m, na vrlo izloženom položaju prilikom snažnih južnih i jugoistočnih vjetrova. Koordinate položaja po «GPS-u», a po WGS-84 su: N 42° 46' 09,3", E 17° 52' 24,0".

Riječ je o ostacima antičkog brodoloma od kojeg su preostali ulomci amfora tipa „Lamboglia 2“ prema kojim se lokalitet i datira u 2. – 1. st. pr. Krista. Lokalitet je ranijih godina znatno opljačkan, tako da su vidljivi tek pojedini dijelovi trbuha i dna amfora rasprostranjeni na širem području od oko 30 x 20 m. Na pojedinim mjestima, za razliku od okolnog pješčanog dna, vidljive su nakupine kamenja i inkrusta, pa postoji mogućnost kako se ispod nalaze cjelovite amfore, koje se nisu mogle izvaditi. Također, sjevernije od ulomaka amfora, na dubini od 18 m, vidljivi su ostatci drvene konstrukcije broda u smislu bočnih rebara broda, ukupne dužine do 10 m. Na

Karta 2. Podmorski arheološki lokaliteti, područje Elafita i zapadnog dubrovačkog područja (autor: D. Perkić, 2018).

osnovu njih može se pretpostaviti da je brod orijentiran u smjeru sjever – jug, s tim da je izvjestan dio broda još uvijek pod pijeskom. To bi značilo da je brod pramčanim dijelom udario u obalu i potonuo na dubini od 18 m, nakon čega se teret s amforama otkotrljao nešto niže do dubine od 23 m.

Lokalitet do sada nije publiciran. Unatoč devastacijama mislimo da u slojevima ispod pijeska, na neprirodnim uzvišenjima i pješčanim neravninama, još uvijek ima cjelovitih i sačuvanih amfora. Nažalost, dijelovi drvene brodske konstrukcije koji su vidljivi na površini, vrlo brzo će propasti uslijed djelovanja kisika u moru, od kojeg su bili zaštićeni pod pijeskom.

ŠIPAN, RT TIHA (POZICIJA 14, KARTA 2)

Nalazi se oko 3700 m od Grgurića, na području otoka Šipana, s njegove unutrašnje (sjeverne) strane, sjeverozapadno od Luke Šipanske, kod rta Tiha. Sam položaj lokaliteta je oko stotinjak metara istočno od lanterne na rtu Tiha, na prijelazu kamenitog u pješčano dno, na dubini 17-20 m. Koordinate položaja prema GPS-u, a po WGS-84 su: N = 42° 45' 13,7", E = 17° 51' 22,0".

Riječ je o ostatcima antičkog brodoloma, koji je vjerojatno uslijed snažnih sjevernih vjetrova (bura), udario u obalu i potonuo u neposrednoj blizini. Na površini od oko 10 x 5 m nalazi se veća količina ulomaka te 4–5 gotovo cjelovitih amfora. Amfore se tipološki mogu odrediti kao grčko-italske i Korint B amfore, prema kojim se i cijeli lokalitet okvirno datira u 3. – 2. st. pr. Krista. Osnovni podatci o lokalitetu, samo u smislu postojanja Korint B i grčko-italskih amfora u podmorju otoka Šipana, usputno su publicirani u radu o pomorskoj trgovini u Dalmaciji Marija Jurišića (Jurišić 2006: 175).

Veći dio lokaliteta je znatno devastiran odnošenjem cjelovitih amfora, no ispod pijeska je za očekivati preostali dio tereta i drvene konstrukcije broda.

Dakle, vidjeli smo da oba opisana lokaliteta odgovaraju navedenim kriterijima potrage za izvornim položajem luterija iz Grgurića. Oba su u relativnoj blizini današnjeg smještaja luterija, na oba se nalaze amfore koje je kronološki moguće povezati s datiranjem luterija, te na kraju, ali ne manje važno, oba su na položajima povoljnim za obavljanje podvodnog ribolova, dostupnim iole boljim ronionicima na dah. S obzirom na grčko-italsku amforu koja se nalazi uz luterij (iako nemamo dokaza da su izvađeni s istog

lokaliteta), ako bi morali odabrati jedan od ova dva lokaliteta, prije bi se odlučili za lokalitet na položaju rt Tiha na otoku Šipanu, kao izvorno mjesto luterija iz Grgurića, a samim tim i popratne amfore.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Zaključna razmatranja možemo promatrati kroz pozitivne i negativne aspekte cijele priče o luteriju, grčko-italskoj amfori i pokušaju ubiciranja njihova izvornog podmorskog lokaliteta.

Negativni aspekti su u prvom redu problemi vezani uz postojeću zakonsku regulativu na osnovu koje nije moguće, u ovom slučaju dva izuzetno vrijedna arheološka nalaza, smjestiti u nadležnu muzejsku instituciju. Osim, ako sama osoba, kod koje se nalaze predmeti, ne odluči, dobrovoljno ih predati u muzej. Naime, prijavom potencijalnog kulturnog dobra, gosp. Vladimir je ispunio svoju zakonsku obvezu. Prema članku 19. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, svi arheološki nalazi, odnosno dobra za koje se predmnijeva da ima svojstva kulturnoga dobra, a nalazi se ili se nađe u zemlji, moru ili vodi, vlasništvo je Republike Hrvatske. Slijedom navedenog, predmetni luterij i amfora su vlasništvo Republike Hrvatske, ali se ne mogu oduzeti osobi koja ih je prijavila, čak ni uz određenu financijsku naknadu. Olakotna okolnost je što su temeljem prijave nalaza i obavljenog očevida, oni evidentirani u nadležnom Konzervatorskom odjelu Ministarstva kulture te se ne smiju prodavati, a o svakoj eventualnoj promjeni stanja se mora obavijestiti nadležno tijelo. Nadalje, s obzirom na dobro stanje nalaza, za pretpostaviti je da je napravljena desalinizacija, odnosno da nalazi neće ubrzano propadati uslijed djelovanja soli zaostale u strukturama stijenki, što inače vrlo često biva kod podmorskih nalaza. Međutim, zasigurno nije napravljena potpuna i prije svega stručna konzervacija i restauracija, što dugoročno ipak može štetiti nalazima. Također, oni nisu pohranjeni u adekvatnim uvjetima te su izloženi raznim opasnostima, počev od fizičkih oštećenja do mogućih neželjenih otuđenja.

Dakako, postoje i pozitivni aspekti cjelokupne situacije, koji se ogledaju u novim spoznajama o izuzetno vrijednim i rijetkim arheološkim nalazima. Imamo i nove spoznaje o tragovima ranih plovidbi istočnojadranskom obalom. Na kraju, od velike važnosti je i činjenica da postoji pisani trag o njihovom postojanju, čime je spriječena mogućnost krajnjeg otuđenja, odnosno pojavljivanja na crnom tržištu umjetnina.

LITERATURA

- Amyx 1958 D. A. Amyx, „The Attic Stelai: Part III. Vases and Other Containers“, *Hesperia* 27/3, Princeton, New Jersey, 1958, 163–254.
- Begović & Schrunck 2012 V. Begović & I. Schrunck, „The role of maritime villas in seafaring in the Adriatic“, *Histria Antiqua* 21, Pula, 2012, 327–344.
- Beritić 1986 D. Beritić, „Susret sa spomenicima kulture Dubrovačkog primorja (zapadni dio)“, *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* I, Dubrovnik, 1986, 413–439.
- Bilić 2012 T. Bilić, „Smjer vjetra – jedan od problema u antičkoj plovidbi Jadranom“, *Pomorstvo (Scientific Journal of Maritime Research)* 26/1, Rijeka, 2012, 81–93.
- Bulić 1901 F. Bulić, „Necropoli antica cristiana a Slano di Ragusa“, *Bullettino di archeologia i storia dalmata* XXIV, Split, 1901, 85–99.
- Caravale & Toffoletti 1997 A. Caravale & I. Toffoletti, *Anfore Antiche, Conoscerle e identificarle*, Formello, 1997.
- Fortunić-Milas 1935 V. Fortunić-Milas, *Slano, Istoriske crtice*, Zagreb, 1935.
- Kozličić 2012 M. Kozličić, „Adriatic sea routes from the Antiquity to the Early Modern Age“, *Histria Antiqua* 21, Pula, 2012, 13–20.
- Jozzo 1981 M. Jozzo, „Louteria fittili in Calabria: analisi e classificazione preliminare“, *Archeologia Classica* 33, Roma, 1981, 143–202.
- Jurišić 2006 M. Jurišić, „The maritime trade of the Roman Province“, in: D. Davison, V. Gaffney & E. Marin (eds), *Dalmatia, Research in the Roman Province 1970–2001, Papers in honour of J. J. Wilkes* (BAR International Series 1576), Oxford, 2006, 175–192.
- Kapitän 1979 G. Kapitän, „Louteria from the sea“, *International Journal of Nautical Archaeology* 8/2, Portsmouth, 1979, 97–120.
- Kirigin 1994 B. Kirigin, „Grčko-italske amfore na Jadranu“, *Arheološki Vestnik* 45, Ljubljana, 1994, 15–24.
- Kovačević Bokarica, Kristović & Mucić 2009 N. Kovačević Bokarica, M. Kristović & K. Mucić, „Slano – U Polju“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 6, Zagreb, 2009, 720–721.
- Marelić 2016 T. Marelić, „Utjecaj vjetra na organizaciju jedrenjačke plovidbe na hrvatskom dijelu Jadrana“, *Geoadria* 21/2, Zadar, 2016, 211–236.
- Miholjek & Mihajlović 2011 I. Miholjek & I. Mihajlović, „Antički brodolomi s teretom sarkofaga na području Dalmacije“, *Portal, Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 2, Zagreb, 2011, 215–221.
- Peacock & Williams 1986 D. P. S. Peacock & D. F. Williams, *Amphorae and the Roman economy*, London – New York, 1986.
- Peković & Babić 2016 Ž. Peković & K. Babić, „Kasnoantička sakralna arhitektura u doba Istočnih Gota“, *Prostor* 24, Zagreb, 2016, 157–171.
- Peljar I* 1999 *Peljar I, Jadransko more, istočna obala (4th edition)*, Split, 1999.
- Perkić 2006 D. Perkić, „L'attività del Dipartimento per i lavori d'ispezione svolta sui beni culturali sommersi“, in: I. Radić Rossi (ed), *Archeologia subacquea in Croazia, Studi e ricerche*, Venezia, 2006, 157–163.
- Perkić 2009 D. Perkić, „Novi podmorski arheološki lokaliteti na širem dubrovačkom području“, in: L. Bekić (ed), *Jurišićev zbornik, Zbornik radova u znak sjećanja na Marija Jurišića*, Zagreb, 2009, 319–338.
- Perkić 2010 D. Perkić, „Prapovijesni lokaliteti na području Župe dubrovačke“, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* 24, Zagreb – Dubrovnik, 2010, 33–60.
- Perkić 2018 D. Perkić, *Gradine, gomile i špilje, zapadno dubrovačko područje*, Katalog izložbe, Dubrovnik, 2018.

- Pryor 1988 J. H. Pryor, *Geography, technology and war, Studies in the maritime history of the Mediterranean, 649–1571*, Cambridge, 1988.
- Radić 1988 I. Radić, „O nalazima antičkih brodskih žrtvenika u podmorju istočnog Jadrana“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser. XXI, Zagreb, 1988, 35–56.
- Radić Rossi 1991 I. Radić Rossi, „Three more louteria finds in the eastern Adriatic“, *The Interntational Journal of Nautical Archaeology* 20/2, Portsmouth, 1991, 155–160.
- Radić Rossi 2003 I. Radić Rossi, „The Adriatic within the Mediterranean, some characteristic shipwrecks from the Roman period“, in: C. A. Brebbia & T. Gambin (ed.), *Maritime Heritage*, Southampton, 2003, 155–165.
- Vrsalović 1979 D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana, Prilog poznavanju trgovačkih plovnih puteva i privrednih prilika na Jadranu u antici*, Zagreb, 1979.
- Zmaić 2010 V. Zmaić, „Otok Mljet – podmorje (rt Stoba, Veli Škoj)“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 7, Zagreb, 2010, 762–764.
- Zmaić 2011 V. Zmaić, „Podmorje Dubrovačko-neretvanske županije, (podmorje otoka Mljeta, Korčule i poluotoka Pelješca)“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 8, Zagreb, 2011, 727–731.
- Zmaić 2012 V. Zmaić, „Podmorje Dubrovačko-neretvanske županije – rt Stoba, Veli Škoj, otok Jakljan“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 9, Zagreb, 2012, 852–855.